

Аліна Ремез,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. К. Конторчук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ОНІМІЇ В РОМАНІ В. ДОМОНТОВИЧА «ДОКТОР СЕРАФІКУС»

Стаття присвячена особливостям функціонування поетичних онімів у романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус»; розглянуто особливості найменування головного героя та функціонування реальної онімії як засобу зображення Києва 20-х років ХХ століття.

Власні назви входять у лексичну систему будь-якої мови як особливий клас слів, що володіє специфічними ознаками. Будучи мовним фактом, власні назви підкоряються в цілому внутрішнім законам конкретної мови. Разом з тим, на всіх рівнях мовного аналізу потрібно враховувати своєрідність цих слів як за змістом, так і за класом. Перш за все вони служать засобом номінації індивідуального предмету.

Власна назва не пов'язана безпосередньо з поняттям. У неї немає загального значення, так само як у загальних назв відсутнє індивідуальне. Це виявляється найбільш істотним у визначенні специфіки власних назв: «без денотата немає назви» [2, с. 12].

В українській художній ономастиці залишається багато невирішених проблем. Так, досі обговорюються питання термінології та класифікації онімів. Зокрема, ніби вже ustalився в загальному міжнародному вжитку термін літературна ономастика, також літературна антропонімія, топонімія тощо, але Л. О. Белей настійно вживає тільки вираз «літературно-художня антропонімія», надаючи сполученню «літературна антропонімія» зовсім іншого змісту [1]. Залишаються у вжитку також синонімічні позначення «поетична ономастика» (його обґрунтовує В. М. Калінкін, пропонуючи також більш доречне, на думку вченого, позначення поетика оніма), «стилістична ономастика» [4].

Особливості поетонімів у мові українських письменників (Т. Шевченка, І. Франка, М. Бажана, Л. Костенко та ін.), досліджували Таїч Р. У., Чучка П. П., Михайлова В. М., Григорук О. П., Полюга Л. М., Карпенко Ю. О. та ін.

Метою нашої дослідницької роботи є аналіз ономастичного простору, його семантичне наповнення та функціонування в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус».

Новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено опис та аналіз ономастичного простору роману «Доктор Серафікус» В. Домонтовича.

Предметом дослідження в поетичній ономастиці є поетонім, під яким варто розуміти ім'я в літературному творі (у художньому мовленні, а не в мові), яке виконує, крім номінативної, характеризуючу, ідеологічну та стилістичну функції, вторинне щодо реальної онімії, з притаманною йому рухливою семантикою. Виходячи з уявлення про художній твір як вторинну семіотичну моделюючу систему, онімія, представлена в творі, теж складає вторинну систему, яка моделює реальну [2, с. 13].

С. Павличко наголошувала, що, «перенасичуючи свої романи парадоксами й карколомними інтелектуальними провокаціями, Домонтович не дбає про форму, про закони жанру, про красу стилю, про мелодійність речення... До цих романів, їхніх героїв і сюжетів немає ні легкого, ні єдиного пояснення...» [5, с. 16].

У літературній діяльності В. Домонтович намагався проявити себе в повному обсязі, адже в науці це було неможливим, «і річ не лише в небезпеках часу, а в особливостях авторського письма» [5, с. 13]. У художніх творах В. Домонтович намагався розглянути багато питань, які його хвилювали, та показати калейдоскоп найрізноманітніших образів. Фокусування творчого процесу на сучасності, ця модерна риса, характерна для творів В. Петрова, є істотним ракурсом погляду на всяку іншу творчість.

Проаналізувавши ономастичний простір у романі, ми скласифікували власні назви у декілька груп:

- поетоніми на позначення імен персонажів;
- оніми, що формують світобачення головного героя;
- власні назви, які наближують до епохи, середовища у романі.

Трагічний злам постреволуційних подій 20-х рр. ХХ ст., що знаходить віддзеркалення в романістиці В. Домонтовича, формує свій канон дитинства, в якому втілюються уявлення про людство в цілому: в умовах нівелюючої дійсності окрема особистість розчиняється в масі, перетворюється на «маленький гвинтик», «дрібну піщинку», «комаху», залишається відірваною від свого кореня і, врешті, втрачає відчуття «життєвості», зневіряється в раціональності світоустрою і створює власний світ фантазії, який керується її волею та бажаннями [5, с. 14].

Головний герой однойменного роману, Доктор Серафікус, є продуктом технократичної доби, результатом невпинного прогресу, який призвів до появи людини-автомата. Така «людина» прагне запрограмувати себе так, щоб працювати, немов налагоджений конвеєр. Для «серафікусів» немає ніякої різниці, що виробляти – чи деталі, чи наукові примітки.

Розумові здібності Серафікуса дивували всіх, і тим самим він не міг жити, як інші, адже наука була ще одним «я» героя. Викинувши зі свого життя наукову діяльність, Комаха втратив би частину себе: «Список його друкованих наукових праць і довідка про те, що він не уникав громадської праці й виконував відповідні громадські навантаження, двома додатковими примітками до Комахового *curriculum vitae* стверджували, що Комаха є Комаха, професор 2-ого розряду в Київському ІНО» (Домонтович, с. 14).

Важливою особливістю антропоніма-прізвиська «Серафікус» є його внутрішня форма. На нашу думку, вона натякає на приховану світоглядну тему. Ім'я доктора (алюзія до шестикрилого Серафима) іронічно контрастує з його справжнім прізвищем – Комаха.

Серафікус-серафим – не просто стає латинським відповідником прізвища Комахи, швидше навпаки – прізвищем Комаха автор наділив свого персонажа, щоб викликати аналогії з доктором серафікусом як середньовічним званням: «Видатним богословам папа римський міг

присвоювати спеціальним розпорядженням звання «doctor seraphicus» і «doctor angelicus». Малося на увазі, що ці високовчені мужі, немов ангели, були посередниками між небом і землею у звітуванні божественних істин» [1, с. 537].

Таке протиставлення, закладене в прізвищі та прізвиську героя, дозволяє розмежовувати «земне» і «небесне» в образі героя, детальніше заглибитися у знаковість цього образу як представника певного періоду: «Отже, відчував усю прикрість і всю насолоду бути людиною й жити, та дарма, що все звичайно людське, починаючи з нежиті, коліту й головного болю і кінчаючи приязню, цікавістю, заздощами й шанолубством, не було чуже йому, — Доктор Серафікус ніколи в житті своєму (як це запевняв про нього Корвин) не знав, що таке кохання, і ніколи не кохав жінок» (Домонтович, с. 5).

В. Домонтович не обмежується внайменуванні головного героя цими паралельними назвами. Дитина (Ірця), почувши, що дядечко рекомендується Комахою, дає волю своїй не опосередкованій абстракціями фантазії й уявляє його комашиним татом з дивовижними лапками, котрий уміє проникати в мурашник. Комаха ж неабстрактних пояснень дати не може, до рівня аудиторії не опускається і про тотожність названої істоти зі своїм іменем уміє мислити лише цитатами з наукових монографій. Цілком природно, що автор вкладає в уста дитини висновок:

«Ірця зрозуміла його:

— Ти, значить, зовсім не комаха, а просто Пупс!» (Домонтович, с. 2).

Усім відомо, що пупс – це дитяча лялька, схожа на немовля, з пустотами в середині тіла. В. Домонтович вказує на відсутність життєвого досвіду героя, нездатність висловлювати свої думки за допомогою простих і всім доступних фраз: Комаха – ніби форма (пупс), наповнена змістом (чужими думками і знаннями, абстрагованими від буденної дійсності).

Автор акцентує увагу на цих іменах головного героя: «Комаха-Серафікус-Дядя Пупс звик до дівчинки» (Домонтович, с. 2), підкреслюючи, що головний герой не перевтілюється в той чи інший стан відповідно до ситуації, а існує одночасно у цих кількох іпостасях.

Соціально-історичний час представлено у творі крізь культурно-історичні реалії доби, за якими вгадуються 20-ті роки ХХ ст. в Україні. Незважаючи на «культурологічну» насиченість твору, головний герой, Доктор Серафікус, залишається не причетним до власної доби та країни. Хронотоп героя – умовний світ людини ХХ ст.

Головний герой – Доктор Серафікус – постає у творі як продукт технократичної доби. Важливим у характеротворенні Комахи є зображення атмосфери, в якій він жив, творив, його спілкування з навколишнім світом, адже, незважаючи на велику кількість власних назв на позначення конкретних географічних місць та об'єктів, він цілком був відокремлений від буденних банальних проблем.

В. Домонтович розгортає перед очима читачів яскраву панораму міста Києва. На тлі прекрасного, величного міста читач спостерігає за одноманітним життям головного героя. Праця проходила чіткою межею між

ним і світом інших: «Він вірив у самоту й працю. Він писав, сортував виписки. В цьому було щось автоматичне. Наука втратила свою вагу в системі світогляду. Наукові студії знаходили собі вияв у процесі розкладу цілого на окремі дрібні деталі» (Домонтович, с. 15).

Уживання в літературному творі відомих київських топонімів та ергонімів викликає до життя ті їхні потенціальні сугестивно-асоціативні можливості, які сприяють підсиленню образності художнього мовлення. Реальний ономастичний простір Києва формує в творі віртуальний світ, який переносить реципієнта у звичне середовище: «Пізніше десь пили каву, блукали по якихось глухих вуличках, завулках, де ніколи раніше не доводилось бувати, сиділи на кручі над Дніпром, знов блукали по вулицях і тільки вже на світанку, о п'ятій годині ранку повернулися додому» (Домонтович, с. 8). Згадка назви головної річки країни під час опису невизначеного блукання героїв твору містом виразно окреслює стан сум'яття Василя Комахи.

В. Домонтович виразно підкреслює стан Серафікуса, який не знає, що робити з дівчиною, адже «по глухих вуличках, завулках, де ніколи раніше не доводилось бувати,» – це, насправді, не пізнані раніше почуття в душі героя.

Топонімія міста допомагає автору передати всю складність характеру Комахи і забезпечує ефект реалістичності зображення і наближення до реципієнтів. Для окреслення територіального простору подій згадуються також:

- *частини міста* – Пуща-Водиця, Святошин, Слобідка, Поділ, Печерськ, Глибочиця, Поділ, Міжгір'я, Сирець, Куренівка;

- *назви вулиць та площ:* вулиця Карла Маркса, Гоголівська, Тургенєвська, Інститутська, Миколаївська, Жовтневого Повстання, Червоних Зір, площа Артема, Хрещатик, Купецький сад;

- *ергонімів:* Київський Св. Володимира університет, Кирилівська церква, Міська Дума, «Континенталь», Церобкооп, Осоавіязем, Дніпросоюз, Домкомбуд, ІНО: «Куди захочете, туди й подамось. До Пущі-Водиці, Святошина, пароплавом на Слобідку. Вибирайте ви. Я згодна заздалегідь. Я взагалі без примх. Зі мною легко» (Домонтович, с. 6).

Використовуючи відомі кожному власні назви районів міста Києва, автор підкреслює, що, на противагу Комасі, дівчина добре обізнана з місцями відпочинку. Таким чином В. Домонтович акцентує увагу читача на обмеженості свого героя в плані орієнтації у буденних життєвих реаліях. Адже Комаха звик лише працювати, а не відпочивати, і життя його протікало одними і тими ж маршрутами. Використання реальної онімії дозволяє автору відтворити атмосферу, близьку і відому читачам, але дуже чужу Серафікусові.

Інші місця м. Києва ще детальніше окреслюють реальний хронотоп, інколи з елементами ностальгії: «Найкращі тістечка купували у Фрудзинського на вулиці Карла Маркса, колишній Миколаївській, каву пили в кафе «На хвилинку» у Валентина на Прорізній, шинку, балик і мариновані грибки купували у Федорова на Прорізній» (Домонтович, с.16).

Таким чином, розкриваючи семантику прізвиська головного героя (і назви роману) у протиставленні з його прізвищем, В. Домонтович дозволяє окреслити основні риси його характеру, заглибитись у знаковість цього образу як представника певної доби, передати суперечливість співіснування особистості і соціуму в певному часопросторі.

Використання реальної онімії дозволило В. Домонтовичу відтворити Київ 20-х років. Реально існуючі вулиці та об'єкти міста підкреслюють відчуженість та абстрагованість головного героя від навколишнього світу. Особливості світогляду та сприйняття картини світу Доктора Серафікуса автор протиставляє іншим людям, які існують поряд з ним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. О. Літературно-художня антропонімія як джерело розвитку національного іменника українців // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 35-40.

2. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Валент, 2001. – С. 12-14.

3. Ігнатенко М. Примітки // Тудор С. День отця Сойки: Роман. Повість. Оповідання; Гаврилюк О. Береза: Повість. Оповідання. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 511-597.

4. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Дис. ... доктора філол. наук. – Донецьк, 2000. – 449 с.

5. Павличко С. Роман як інтелектуальна провокація // Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту: Романи. – К.: Критика, 1999. – С. 3-16.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Домонтович http://library.iv-fr.net/2007/07/11/doktor_serafkus.html